

پیشگیری رشدمدار از بزهکاری اطفال و نوجوانان

در فضای سایبر

علیرضا سایبانی^۱، ابوطالب خلیلی^۲

^۱ عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی بندرعباس

^۲ دانشجوی دکتر اجزا و جرم شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس

نام و نشانی ایمیل نویسنده مسئول:

ابوطالب خلیلی

khalili.penal.law@gmail.com

چکیده

مساله بزهکاری اطفال و نوجوانان در فضای سایبر، از جمله مسایل بغرنج اجتماعی است که امروزه مورد توجه زیادی قرار گرفته است و به همان نسبت گسترش ارتکاب این نوع جرم توسط کودکان و نوجوانان، بر کوشش پژوهندگان و متخصصین امر، دریافتن راه حل هایی جهت پیشگیری از بزهکاری آنها نیز افزوده شده است. شناخت عوامل موجد انحراف و بزهکاری کودکان و نوجوانان و اتخاذ تدابیر صحیح پیشگیرانه عمومی و خصوصی در سطح کل جامعه، اعضا و گروه های آسیب پذیر آن و افراد و گروه های در معرض خطر بزهکاری در کاهش جرایم این گروه سنی تاثیر مستقیم و غیر قابل انکاری دارد. روش تحقیق در این مقاله بصورت مطالعات کتابخانه ای است و از کتاب ها و مقالات فارسی و انگلیسی و پایان نامه هایی در این خصوص استفاده شده است. در این نوشتار ابتدا کلیاتی راجع به مفهوم و ماهیت پیشگیری اجتماعی از جرایم و انواع آن مورد بررسی قرار میگیرد. سپس، از آنجایی که هدف پیشگیری رشد مدار، سعی در کاهش یا از بین بردن عوامل خطری است که از مکانهای اصلی جامعه پذیر شدن فرد (خانواده، مدرسه، گروه های همسال، محیط اجتماعی) یا خصوصیات شخصی افراد مورد نظر بوجود می آید و همچنین به وجود آوردن عواملی است که مقاومت افراد را در مقابل پذیرش و ارتکاب رفتارهای مجرمانه تقویت می کند. لذا سعی خواهد شد این عوامل در خصوص بزهکاری اطفال و نوجوانان در فضای سایبر مورد بررسی قرار گیرند و در مبحث بعد نیز، برای این که نگاهی واقع گرایانه و منطقی از این الگو به دست آید، محدودیت ها و موانع آن تشریح میگردد. در پایان، در مقام نتیجه گیری پیشنهادهایی جهت حل این معضل و اجرایی نمودن تدابیر پیشگیرانه بیان شده است.

واژگان کلیدی: جرم سایبر، پیشگیری اجتماعی رشدمدار، اطفال، نوجوانان

مقدمه

با امکانات و گزینه های فراوانی که رسانه های جدید در عصر اطلاعات در اختیار افراد جامعه قرار می دهند، کاربران دائما با محرکهای جدید و انواع مختلف رفتارهای اجتماعی و اخلاقی آشنا می شوند، این فضا هویت نامشخص و پیوسته متحولی را می آفریند و بیشترین تاثیر آن برای نسلی است که در مقایسه با نسل قبل با محرکهای فراوانی مواجه است، همچنین از طریق رسانه های نوین و فناوری اطلاعات افراد جامعه خط مفروض میان فضای عمومی و خصوصی را تجدید سازمان می کند و این امکانی است که جامعه فعالانه از آن استفاده می کند. (پورنقدی، ۱۳۸۸، ص ۲۰)

با توجه به وضعیت خاص حاکم بر فضای سایبر، ضرورت هنجارگزینی در این باره بیشتر احساس می شود؛ زیرا اول اینکه میان این فضا و دنیای فیزیکی هیچ شباهتی وجود ندارد و چنانچه فرض بر این است که کاربران می توانند امور سایبری را با دنیای فیزیکی مقایسه کنند و هنجارهای حاکم بر آن را در این جا اجرا کنند؛ اشتباه است. برای مثال: این فضا همانند دنیای فیزیکی در مکان و زمان محصور نیست، و همه چیز در آن ماهیت جهانی دارد. (جلالی فراهانی، باقری اصل، ۱۳۸۸، ص ۱۲۵)

نوجوانان و جوانان، بخش مهم و پایه ای سرمایه انسانی هر جامعه به حساب می آیند که در عین حال، بیشتر از سایر گروه های جامعه در معرض بزهکاری و بزه دیدگی قرار دارند. آینده کودکان و نوجوانان همواره یکی از دغدغه های جوامع بشری بوده، اگرچه علیرغم این، همیشه هم مورد بی-توجهی و بی مهری واقع شده اند. چگونگی تربیت شدن و شکل گیری سامانه شخصیت این گروه پایه های نظام رفتاری یک جامعه را بنیان می نهد. جوامع بشری باید با رویکردی همه جانبه نگر به چگونگی پرورش یافتن این نسل توجه نشان دهند. توجه به ویژگیهای دوران کودکی و نوجوانی و شروع بحث علمی پیرامون آن، حدود ۱۵۰ سال قدمت دارد. امروزه، این قشر آسیب پذیر در حوزه های حقوق و تکالیف، و بزهکاری و بزه دیدگی مشمول مقررات، اصول و مطالعات افتراقی است؛ به گونه ای که فصل مستقلى در رشته های فقهی، تجربی و علوم جنایی را به خود اختصاص داده است. کودکان و نوجوانان، چه بزهکار و چه بزه-دیده، قربانیان کم توجهی و کوتاهی جامعه (محیط اجتماعی: خانواده، مدرسه و ...) در انجام تکالیف خود نسبت به آنها محسوب میشوند و از اینرو، نیازمند حمایتی نو در جهت جبران کمبودهای عاطفی، روانی و آموزشی در فرایند جامعه-پذیری هستند.

به هر حال، پیشگیری رشدمدار به منزله موضوع اصلی تحقیق حاضر یکی از اشکال پیشگیری اجتماعی است که به دنبال بهبود پایدار توانایی های اجتماعی اطفالی میباشد که خطر گرایش آنان به دنیای بزهکاری زیاد است. پایان پیشگیری رشدمدار احیای شرایط تربیتی عادی است به گونه ای که تکامل فکری، اجتماعی و اخلاقی طفل روال عادی خود را طی نماید. این نوع پیشگیری بر این اندیشه مبتنی است که رفتار و آداب اکتسابی دوران رشد، یعنی از تولد تا سن بزرگسالی زمینه ساز ارتکاب اعمال مجرمانه میشود. در این نوشتار ابتدا کلیاتی راجع به مفهوم و ماهیت پیشگیری اجتماعی از جرایم و انواع آن موردبررسی قرارمیگیرد. سپس، از آنجایی که هدف پیشگیری رشد مدار، سعی در کاهش یا از بین بردن عوامل خطری است که از مکانهای اصلی جامعه پذیر شدن فرد (خانواده، مدرسه، گروه های همسال، محیط اجتماعی) یا خصوصیات شخصی افراد مورد نظر بوجود می آید و همچنین به وجود آوردن عواملی است که مقاومت افراد را در مقابل پذیرش و ارتکاب رفتارهای مجرمانه تقویت می کند. لذا سعی خواهد شد این عوامل درخصوص بزهکاری اطفال و نوجوانان در فضای سایبر مورد بررسی قرارگیرند و در مبحث بعد نیز، برای این که نگاهی واقع-گرایانه و منطقی از این الگو به-دست آید، محدودیت-ها و موانع آن تشریح می-گردد. در پایان، در مقام نتیجه-گیری پیشنهادهایی جهت حل این معضل و اجرایی نمودن تدابیر پیشگیرانه بیان شده است

۱- مفهوم پیشگیری اجتماعی از جرم

در فرهنگ معین، «پیش گیری (prevention)» در لغت به معنای جلوگیری، دفع، منع سرایت مرض از پیش، تقدم بحفظ، صیانت، حفظ صحت، جلوگیری از مرض گرفتن» آمده است (معین، ص ۹۳۳). از نظر ریشه شناسی، کلمه پیش گیری دارای دو بعد است: ۱- به معنی «پیش دستی کردن، پیشی گرفتن و به جلوی چیزی رفتن» و ۲- به معنی «آگاه کردن، خبر چیزی را دادن و هشدار دادن» است. اما در جرم شناسی پیش گیرانه، پیش گیری در معنی نخست آن مورد استفاده قرار می گیرد، یعنی با استفاده از فنون مختلف از وقوع بزهکاری جلوگیری کردن است و هدف از آن، به جلوی جرم رفتن و پیشی گرفتن از بزهکاری است. از نظر علمی نیز، پیش گیری یک مفهوم منطقی - تجربی است که همزمان با تأملات عقلانی و مشاهدات تجربی ناشی می شود. «پیش گیری از جرم به مجموعه اقداماتی گفته می شود که برای جلوگیری از فعل و انفعال زیان آور محتمل برای فرد یا گروه و یا هر دو به عمل می آید. مثل پیش گیری از جرائم جوانان و پیش

گیری از حوادث در جاده ها» (رجبی پور، ۱۳۸۲ ص ۱۵). شاید بتوان گفت که به تعداد صاحب نظران جرم شناسی، تعریف و طبقه بندی (تیپولوژی) از پیش گیری ارائه شده است.

مرکز بین المللی پیشگیری از جرم، موضوع پیشگیری اجتماعی از جرم را به این نحو تعریف کرده است: هر چیزی که بزهکاری، خشونت و ناامنی را از طریق هدف گیری موفقیت آمیز علل شناخته شده جرم (از طریق علمی) کاهش دهد (۵۰: محمد نسل، الف ۱۳۸۷). در میان تعاریف متنوع از پیشگیری اجتماعی، با دقت نظر می توان تعریف زیر را به دست داد: پیشگیری اجتماعی از جرم، مجموعه اقدامات و تدابیری است که هدف آن حذف یا کاهش خطر عوامل اجتماعی و اقتصادی و محیطی جرم است (نسل: ۱۳۸۷: ۵۱).

هدف پیشگیری اجتماعی از جرم، ایجاد هماهنگی میان نهادهای مربوط در زمینه مقابله با عوامل اجتماعی جرم، از قبیل نابرابری در بهره مندی از فرصت ها و امکانات، فقر، بیکاری، ترک تحصیل، طلاق و غیره، تلاش برای تحکیم بنیان خانواده، برنامه ریزی در زمینه بهداشت روان و سلامت جنسی به ویژه در خصوص نوجوانان و جوانان، کوشش برای ایجاد محیط مساعد به منظور رشد فضایل اخلاقی و تقویت باورهای دینی، کمک به تأسیس و تقویت نهادهای غیردولتی، انجمن ها و تشکل های مردمی در زمینه پیشگیری از جرم و توسعه فرهنگ پیشگیری مشارکتی و جلب مشارکت مردم برای سرمایه گذاری در این امر است. وظیفه رفع انگیزه های مجرمانه و منحرفانه به عهده کارکردهای پیشگیرانه ای است که از آنها بعنوان پیشگیری اجتماعی یاد میشود به طور کلی این کارکردها در دوشاخه "پیشگیری اجتماعی جامعه مدار" و "پیشگیری اجتماعی رشد مدار" قرار میگیرند.

۱- پیشگیری اجتماعی مدار

پیشگیری جامعه مدار یا پیشگیری محیطی، کهن ترین گونه پیشگیری فردمدار است که با تکیه بر ظرفیت محیط ها، به ویژه محیط های پیرامون افراد به دنبال پیشگیری از جرم است. این نوع پیشگیری با به کارگیری اقدام های غیرقهرآمیز اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی در محیطهای مختلف در صدد از بین بردن عوامل محیطی جرم را یا دست کم کاهش تأثیر آنها بر افراد است. (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۳، ۵۷۰). به این ترتیب، پیشگیری جامعه مدار با توجه به این انگاره که گونه های مختلف محیط بر نظام رفتاری افراد تأثیرگذار هستند بر استفاده از اقدامات غیرقهرآمیز محیط مدار به منظور زدودن یا کاهش تأثیر عوامل جرم را تمرکز میکند. از اینرو، اقدامهای ناظر بر آموزش و پرورش، اشتغال زایی، فقرزدایی، تهیه مسکن برای شهروندان، ایجاد رفاه اجتماعی و اقتصادی که نقش مؤثری در فرآیند شکل گیری شخصیت افراد ایفا مینمایند، در چارچوب این نوع پیشگیری جای می گیرند. (ابراهیمی، ۱۳۹۰، ۶۱).

۲- پیشگیری اجتماعی رشد مدار

پیشگیری رشد مدار که موضوع اصلی تحقیق میباشد یکی از اشکال پیشگیری اجتماعی است که به دنبال بهبود پایدار توانایی های اجتماعی اطفالی می باشد که خطر گرایش آنان به دنیای بزهکاری زیاد است. هدف پیشگیری رشد مدار احیای شرایط تربیتی عادی است به گونه ای که تکامل فکری، اجتماعی و اخلاقی طفل روال عادی خود را طی نماید. این نوع پیشگیری بر این اندیشه مبتنی است که رفتار و آداب اکتسابی دوران رشد، یعنی از تولد تا سن بزرگسالی زمینه ساز ارتکاب اعمال مجرمانه می شود. بنابراین، پیشگیری اجتماعی رشد مدار به دنبال آن است تا با مطالعه کودکان و نوجوانان و استفاده مناسب از ساز و کارهای حمایتی موجود در محیط هایی مانند خانواده و مدرسه، کودکان و نوجوانان مسئله دار را به سوی همنوایی با قواعد اجتماعی سوق دهد. بنابراین، هدف در این رهیافت اقدام های زود هنگام ملاحظه در فرآیند جامعه پذیری

افراد از رهگذر نهاد خانواده، آموختن مهارت های اجتماعی به کودکان و نوجوانان، آموزش آموزگاران و مسئولان مدرسه است و می کوشد تا با توانمندسازی، افراد را برای زندگی مطلوب در جامعه آماده سازد (نیازپور، ۱۳۸۷: ۱۳۵-۱۳۴). با توجه به این-که این نوع پیشگیری، برخلاف پیشگیری جامعه-مدار با قشر جوان و نوجوان سر و کار دارد، خط-مشی-ها و اقداماتی که وضع و اجرا می-شود، رویکردی تربیتی و آموزشی دارد. در این-نوع رویکرد سعی می-شود قدرت شناخت و تمیز اطفال و نوجوانان تقویت گردد و مهارت-های زندگی اجتماعی را بیاموزند تا بتوانند به هنگام مواجهه با معضلات، به-ویژه طیف گسترده جرایم و انحراف-ها، از خود واکنش-های منطقی و صحیح بروز دهند. آن-ها می-آموزند چگونه خشونت خود را مهار کنند، انگیزه-های مالی خود را فرو نشانند و به بهانه تفریح و سرگرمی برای دیگران در درس ایجاد نکنند. تمامی این-ها الفبای یک زندگی متمدن و هنجارمند است که گروه-های کم-سال باید فرا بگیرند؛ هرچند کودکان در معرض خطر، نیازمند توجه بیشتری هستند.

۲- پیشگیری اجتماعی رشد مدار از جرایم و انحراف-های سایبری اطفال و نوجوانان

پس از آشنایی اجمالی با ماهیت و کارکردهای پیشگیری اجتماعی از جرایم و انحراف، در این قسمت نحوه اعمال و اجرای یکی از شقوق آن که در نوع خود یک اقدام بنیادین و اساسی محسوب می-شود. یعنی پیشگیری رشد مدار بر جرایم و انحراف-های سایبری مورد بررسی قرار خواهد گرفت. برای این-که این راهکارها به طور کارآمد و مؤثر تدوین گردند و به اجرا درآیند، باید مطالعات مقدماتی و پیش-نیاز

متنوع و عمیقی را به انجام رساند. از جمله مهم-ترین این مطالعات شناسایی هویت و خصوصیات مجرمان و منحرفان سایبری بر اساس انگیزه‌های هر یک و همچنین، شناسایی هویت و خصوصیات بزه دیدگان سایبری و ارزیابی خطرپذیری آن‌ها برای جهت‌دهی نوع و میزان آموزش‌های پیشگیرانه است. سپس با توجه به نتایج به‌دست آمده، می‌توان راهکارهای قابل اجرا و مؤثری را پیشنهاد داد.

۱-۲ ویژگی‌های بزه‌کاران و بزه دیدگان سایبری از دیدگاه پیشگیری رشدمدار

انگیزه‌های مجرمانه و منحرفانه شایع سایبری اطفال و نوجوان را میتوان در چهارگروه اصلی ذیل موردبررسی بررسی کرد.

۱-۱-۲: سرگرمی و تفریح

تفریح درواقع شامل آندسته فعالیتهایی میشوندکه نوجوانان و اطفال برای شوخی و سرگرمی در زمان فراغت انجام میدهد برای مثال گروهی از نوجوانان و اطفال جهت افزایش تعداد مخاطبان خود در اینستاگرام اقدام به انتشارفیلم‌های خصوصی یا تصاویر دیگران مینمایند یا به دلیل اینکه از یادگیری نحوه کارکرد سیستم هاراه آزمون و خطا لذت میبرند هک یا نفوذ غیرمجاز میکنند گروهی دیگر نیز بادلیل کنجکاو و کشف موضوعات جدیدبه این عمل میشوند و برخی دیگر این عمل را یک بازی تلقی میکنند و درهم شکستن تدابیر امنیتی یک شبکه را یک پیروزی در بازی تلقی میکنند

۲-۱-۲: کسب منافع مالی

سوء استفاده‌های رایانه‌ای با انگیزه‌های مالی توسط نوجوانان به دلیل آسان بودن، گستردگی و در دسترس بودن فضای مجازی و عدم نیاز به داشتن دانش فنی و تخصص زیادی قوت بیشتری یافته است. زیرا علاوه بر امکان انواع سوء استفاده‌ها از داده‌های واجد ارزش مالی، مانند سرقت شماره کارتهای اعتباری، میزان نتیجه بخش بودن جرائم مالی در دنیای مجازی در مقایسه با فضای حقیقی نیز به نحو قابل توجهی افزایش یافته است

۳-۱-۲: انتقام جویی

انتقام عمل آسیب زدن یا ضرر زدن به شخصی است به قصد جبران آسیب یا ضرری که آن فرد به انتقام گیرنده زده است. و به دلایل بسیاری ایجاد می‌شود، دلایلی از قبیل حسادت، احساس گناه، ناکامی و خجالت و مقایسه و... که اگر شدید باشند، این احساسات به یک حس درونی خشمگینانه در فرد تبدیل می‌شوند و اگر امکانش وجود داشته باشد، در موقعیتهایی به صورت آشکار و اگر نه، به شکل پنهان علیه فردی دیگر بروز پیدا می‌کنند، در این دوران نوجوانی به لحاظ وضعیت خاص این دوره کوچک ترین انگیزه‌ای نوجوان را به جنب و جوش درمی آورد و باعث عکس العملهایی انتقام جویانه میگردد. به علت عدم امکان شناسایی هویت واقعی اعضا و نیز عدم کنترل محتوای تولیدشده توسط کاربران شبکه‌های اجتماعی و در دسترس بودن فضای مجازی افراد اقدام به اعمال انتقام جویانه در این فضا از دوستان و اشخاصی مینمایند که به آنها ضربه وارد نموده اند مثلاً جهت انتقام از دوستش اقدام به ارسال محتوای توهین آمیز در شبکه‌های اجتماعی مینماید، یا تصاویر شخصی او را در فضای مجازی منتشر مینماید

۴-۱-۲: انگیزه‌های جنسی

در میان دورانهایی مختلف حیات انسان، دوره بلوغ و آغاز حیات جنسی از مهم ترین و بحرانی ترین ایام زندگانی به شمار می رود که در صورت عدم مدیریت صحیح این امر موجب انحراف جنسی آنها میگردد انحرافات جنسی در نوجوان شکل های گوناگونی دارد که فضای سایبر نیز برای گونه مسائل تاثیر جدی گذاشته است به دلیل مخفی بودن هویت کاربران و ناشناس ماندن آنها فضای سایبر بهترین محل جهت اقدامات منحرفانه جنسی کاربران به حساب می آید که بزهکاران اقدام به شناسایی طعمه های جنسی خود در این مکان های دوسط یابی غیرمشروع و ارتباطات نامشروع با سایرین یا مشاهده تصاویر و فیلم های مستهجن مینمایند

۲-۲: برنامه های پیشگیری زودرس:

در ادامه بحث قبل، در این مبحث راهکارهای پیشنهادی اجمالاً موردبررسی قرار میگیرد

۱-۲-۲. اقدامات مداخله -آمیز والدین

جامعه شناسان بر این باورند که خانواده از جمله مهم ترین عواملی است که می تواند بیشترین نقش را در جلوگیری از بروز انحرافات و جرایم اجتماعی ایفا کند، همان گونه که می تواند عاملی مؤثر در بروز رفتارهای انحرافی باشد. بنابراین اگر محیط خانواده در دوران کودکی فرد، محیطی سالم، مناسب و بسامان باشد، احتمال مصونیت این فرد و گرایش آنان به رفتارهای انحرافی و ناهنجار بسیار فراوان است. در این راستا جهت بهنجار نمودن شخص و پیشگیری از ارتکاب جرایم سایبری توسط این شخص در فضای مجازی باید اقداماتی با تمرکز بر وظایف خانواده انجام گیرد. این اقدامات در دو مرحله انجام میگردد. در مرحله اول، جامعه در مقابل خانواده ها وظایفی را برعهده دارد. این وظایف، اقدامات حمایتی و آموزشی را شامل میشود. به عبارتی دیگر، نهادهای اجتماعی و به ویژه دولت بایستی با مهیا کردن امکانات رفاهی

و آگاهسازی خانواده ها ، آنها را در انجام وظیفه خطیر خود در تربیت صحیح فرزندان یاری رسانند. در مرحله دوم، والدین باید با درک صحیح از نقش و اهمیت خانواده بر اقدامات فرزندان وظایف اساسی خود را در این زمینه انجام دهند. اقداماتی که مناسب است توسط والدین به منظور پیشگیری از قربانی شدن فرزندان در فضای سایبر صورت گیرد میتواند به شرح ذیل باشد .

الف-والدین باید از طریق نصب نرم افزارهای فیلترکننده بر روی کامپیوتر، فرزندان را از مبتلا شدن به اموری از قبیل قماربازی رایانهای، گرایش به سوی تصاویر و صحنه های مستهجن بازدارند. و همچنین میتوانند با نصب نرم افزارهای کنترل کننده بر روی کامپیوتر و با ایجاد محدودیت زمانی برای استفاده از آن و ردیابی سایتی هایی که در این مدت مورد استفاده قرار گرفته است، نظارت خود را بر فعالیتهای رایانهای فرزندان اعمال کنند.

ب-والدین باید سطح مهارت در به کارگیری اینترنت را در خود ارتقا دهند تا فرزندان بتوانند ضمن اعتماد اخلاقی به آنها و دریافت آموزشهای جدید از آنان هویت والدین را به عنوان افرادی که درک معینی از این فضا دارند و ابزارهای آن را میشناسند، پذیرا شوند

پ-والدین باید رایانه ها را در منزل در جایی قرار دهند که امکان استفاده از اینترنت در منزل بحث و تبادل نظر کنند و در نهایت والدین مقررات خاصی را در این زمینه به فرزندان خود ابلاغ نمایند و موضوعات و موارد مربوط را به آنها تذکر دهند.

ت-والدین باید دیدگاه خود را در خصوص موضوعات صریح جنسی و رفتارهای ناشایست تشریح کنند و درباره ی غیرمجاز و مخرب بودن برخی از سایت ها برای فرزندان توضیح دهند زیرا در غیر این صورت، آنها واکنش منفی نشان خواهند داد و به بیراهه خواهند رفت.

ج-والدین باید این واقعیت را بپذیرند که فرزندان نسبت به آنها بیشتر با فضای اینترنت و شبکه های اجتماعی مجازی خو گرفته اند، لذا اگر میخواهند در این مورد اقدامات موثرتری انجام دهند باید وقت بیشتری را صرف کرده، این خلأ را پر کنند.

چ-گذراندن اوقات بیشتری با فرزندان در فضای بیرون از خانه به طوری که فرزندان از نظر عاطفی، احساس خلا نکنند و جهت جبران این کمبود به فضای مجازی پناه نبرند.

ح-آموزش نحوه رویارویی با محتوای نامناسبی که ممکن است مشاهده کنند و کاهش عواقب آن. در واقع، در اینجا ابتدا باید به خود والدین آموزش داد تا بدانند چگونه این رهیافت ها را نسبت به کودکان خود اتخاذ کنند.

۲-۲-۲. تدابیر همیاری همسالان

یکی دیگر از عواملی که میتواند در نحوه ی استفاده از اینترنت توسط نوجوانان نقش بسزایی داشته باشد. دوستان، برادر یا خواهر بزرگتر یا اطرافیان بزرگتر آنهاست. این افراد علاوه بر اینکه به نوجوانان نحوه ی صحیح استفاده از اینترنت را می آموزند. مراقب اشتباه کاری آنها نیز خواهد بود و چنانچه آموزش دیده باشند. میتوانند با تذکرات صحیح و به هنگام خود، از بهره وری سوء توسط آنان جلوگیری کنند؛ مشروط براین که افراد قبلاً آموخته شده، صلاحیتهای اخلاقی و اعتقادی شان برای خانواده احراز شده باشد. (ایمانی و بهره مند، ۱۳۸۷: ۲۰-۲۵) البته اگر چنین مسئولیتی به آن ها سپرده شود، برای خود آن ها نیز مفید خواهد بود. زیرا برای این-که وجهه خود را در برابر کوچک-ترها از دست ندهند، سعی می-کنند مرتکب اقدامات ناشایست نشوند؛ چرا که به خوبی می-دانند کوچک-ترها رفتارهایشان را تعقیب می-کنند و منتظر تقلید از آن-ها هستند.

۳-۲-۲. مدرسه

برطرفدارترین قشرهای متمایل به فضای سایبر کودکان و نوجوانان میباشند بر این اساس بیشترین آثار مخرب فرهنگی -روانی بر این گروه به شکل خطرناکتری نسبت به بزرگسالان بروز خواهد کرد یکی از موثرترین ابزارهای رسیدن به این مهم مداخله در محیط آموزشی و تحصیلی کودکان و نوجوانان است. چرا که مدرسه از جمله نهادهای اجتماعی است که بعد از خانواده نقشی به سزا در اجتماعی نمودن کودکان، نوجوانان و جوانان بر عهده دارد، زیرا دانش آموز بیشتر وقت زنده و فعال خود را در مدرسه سپری می کند. موقعیت و برنامه های مدرسه اثری مهم در علاقه مندی یا فرار جوان از مدرسه دارد (رابرتسون، ۱۳۰-۱۲۹، ۱۳۸۲)

مسئولین بایستی با درک صحیح از وظایف و تاثیرات مدرسه و نیز شخصیت پذیری دانش آموزان نسبت به محیط اطراف و بادر نظر گرفتن خطراتی که فضای رو به توسعه مجازی میتواند این گروه را تهدید کند، وارد عمل شده و برنامه های آموزشی و پیشگیرانه در این زمینه طرح ریزی نمایند . اقداماتی که مناسب است توسط مسئولین مدارس به منظور پیشگیری در این زمینه صورت گیرد میتواند به شرح ذیل باشد .

الف-معرفی سایت های مفید توسط مسئولین مدرسه و مربیان در زمینه های مختلف میتواند پاسخگوی بسیاری از کنجکاویهای دانش آموز باشد.

ب-نظارت و کنترل مسئولین مدرسه بر فعالیتهای اینترنتی دانش آموزان در مدرسه میتواند یکی دیگر از راههای جلوگیری از آسیبهای اینترنتی باشد. (حامدی نسب، صادق و حسین حامدی نسب، ۱۳۹۳)

پ-برگزاری جلسات آموزشی از سوی مدیران مدارس به منظور آشنا نمودن واطلاع رسانی به والدین در مورد فناوری های جدید به ویژه اینترنت و شبکه های اجتماعی مجازی.

ت-برگزاری کلاس های آموزشی در مدارس جهت آگاهی دادن به نوجوانان و جوانان در مورد مزایا و معایب فناوری های جدید و نحوه ی استفاده ی صحیح از آنها.

۴-۲-۲. تدابیر کاربری صحیح

این خط مشی-ها، یک سری راهکارها و انتظاراتی راجع به نحوه فعالیت آن-لایین افراد هستند که به نحو روزافزونی در مدارس، منازل و کتابخانه-ها به-کار می-روند. مبانی نظری آن-ها، مسئولیت-پذیر کردن کودکان در برابر محتوایی است که ایجاد می-کنند و رفتاری که بروز می-دهند است. آن-ها یاد می-گیرند در برابر مسائل مختلفی که ممکن است در فضای سایبر تجربه کنند، گزینه-های شایسته-ای داشته باشند. (جلالی فراهانی، امیرحسین و رضا باقری اصل، ۱۳۸۷: ۱۹-۱۰)

به این ترتیب، با مهارت-های استفاده صحیح از اینترنت آشنا می-شوند. البته اگر قرار است این خط مشی-ها مؤثر واقع شوند، باید برای موارد نقض عمدی، واکنش یا ضمانت اجراهای متناسب اعمال کرد؛ مانند عدم اجازه استفاده از اینترنت، تماس با والدین. اگر موارد نقض به مدرسه مربوط می-شود، حبس دانش-آموز و اگر به منزل مربوط می-شود، حبس در منزل. اما باید از موارد نقض غیرعمدی و تصادفی نیز به عنوان فرصتی برای آموزش کاربران در خصوص نحوه اجتناب آن-ها از مواجهه آتی با این گونه مسائل، نحوه برچیدن آن-ها از روی صفحه نمایش و در صورت لزوم، گزارش به ارائه دهندگان خدمات اینترنتی بهره-برداری کرد.

۵-۲-۲. تدابیر کاهنده آثار سوء

یکی از نکات غیرقابل انکار این است که تمامی اقداماتی که در زمینه عدم مواجهه کودکان با مسائل صریح جنسی به اجرا در می-آیند، صددرصد نتیجه-بخش نبوده و سرانجام این امکان وجود دارد که کودکان از راه-های گوناگون با این موضوعات مواجه شوند. از این-رو اگر دسترسی به این محتوای ناشایست اجتناب-ناپذیر است، باید اقداماتی اتخاذ گردد تا آثار نامطلوب مواجهه با آن-ها به کمترین حد برسد. یک راهبرد مناسب می-تواند آموزش به کودک باشد که در صورت مواجهه با این-گونه مسائل آن-ها را گزارش کند و کمک بخواهد(جلالی فراهانی، امیرحسین و رضا باقری اصل، ۱۳۸۶: ۱۲۱-۱۵۶)

به این ترتیب، والدین یا مربیان نباید کودکی را که در اثر مواجهه با این مسائل از آن-ها کمک طلبید، مجازات کنند. متأسفانه برخی برخورد های نابجا باعث شده کودکانی که با چنین صحنه-هایی مواجه می-شوند، بیشتر بیم آن را داشته باشند که بزرگتر-های آن-ها چه واکنشی نشان خواهند داد. واکنش نادرست می-تواند آثار معکوس و عواقب ناهنجاری را به دنبال داشته باشد. کودکان باید بتوانند چنین مسائلی را در فضایی آرام و آزاد و نه مضطرب از تنبیه و مجازات مطرح کنند.

۶-۲-۲. تدابیر آموزشی

تدابیر آموزشی در دوشاخه ذیل مطرح میشوند:

الف) آموزش سلامت اینترنت: بحث آموزش سلامت کودکان یکی از مقوله-های اصلی در دنیای فیزیکی محسوب می-شود. به عنوان مثال، باید نحوه رد شدن از خیابان، برخورد با غریبه-هایی که به آن-ها نزدیک می-شوند و واکنش به آتش-سوزی منزل را به آن-ها آموخت. هدف از آموزش آن-ها این است که چنان-چه به تنهایی با چنین شرایطی مواجه شدند، بدانند چگونه با آن-ها مقابل کنند.

آموزش سلامت کودکان در اینترنت نیز چنین هدفی را دنبال می-کند. تحقیقات نشان داده بسیاری از دانش-آموزان از طریق تجربه یاد گرفته-اند چگونه در اینترنت از خود محافظت کنند؛ اما این فرایند آموزشی به کودکان یاد می-دهد برای عدم مواجهه با موقعیت-های ناامن، چه کارهایی انجام دهند و چه کارهایی انجام ندهند. همچنین، مهارت-های تفکر و قضاوت-های والدین و مربیان و دیگر اعضای جامعه که می-خواهند به کودکان شیوه-های مقابله با خطرات زندگی را بیاموزند، آموزش داده می-شود. در این-جا خطرات پیرامون تبیین می-شوند تا هنگامی که با آن-ها مواجه شدند، دچار اضطراب نشوند.

ب) ادبیات اطلاعات و رسانه: منظور از ادبیات اطلاعات، مجموعه-ای از توانمندی-ها است که به اشخاص توانایی شناسایی اطلاعات مورد نیاز آن-ها را می-دهد تا این اطلاعات به شکل مؤثر بازایی کرده و یافته-ها را ارزیابی کنند و به شکل نقادانه-ای منبع آن را جویا شوند، اطلاعات گزینش شده را در مجموعه دانش خود وارد کنند، برای تحقق یک هدف خاص از آن-ها استفاده مؤثری به-عمل آورند. شرایط اقتصادی، حقوقی و اجتماعی حاکم بر استفاده از آن-ها را درک کنند و با رعایت موازین اخلاقی و قانونی به آن-ها دسترسی یابند و در نهایت مورد استفاده قرار دهند. (جلالی فراهانی و باقری اصل، ۱۳۸۷: ۱۹-۱۰)

نیاز به ادبیات رسانه و اطلاعات، از سوی بیشتر مربیان و مسئولان کتابخانه-هایی که در یک تحقیق مورد سؤال قرار گرفته-اند، تأکید شده است. به نظر آن-ها، نوجوانان، یعنی دانش-آموزان، هیچ نظری درباره اطلاعات دریافتی از اینترنت ندارند. به همین دلیل برای آن-ها باید دوره-های آموزشی مهارت-افزایی مرتبط با ادبیات اطلاعات و رسانه را برگزار کرد. (جلالی فراهانی و باقری اصل، ۱۳۸۶: ۱۲۱-۱۵۶)

۲-۲-۷. تدابیر الزام-آور کار برای اینترنت

بعضی دبیران برای این-که استفاده صحیح از اینترنت را در قالب یک عمل الزام-آور به کودکان بیاموزند، برای هر مبحث درسی، فهرستی از پایگاه‌های مجاز و مناسب را تهیه کرده و از دانش-آموزان می-خواهند در مهلت تقریبی متناسب داده شده، به تمامی آن-ها مراجعه و مطالب درسی مربوط را مطالعه و استخراج کنند. به این ترتیب، دانش-آموزان زمان پرداختن به محتواهای نامناسب و غیرقانونی را نخواهند داشت. تصمیم این راهبردمستلزم تهیه محتوای اینترنتی سالم و آموزنده برای کودکان است. بدین ترتیب دانش آموزان فرصت مازادی ندارند تا خود را به محتوای ناسالم مشغول کنند این رویکرد آمیتوان به آموزش مسائل حساس بکاربرد. برای مثال نهادینه کردن آموزش سلامت جنسی این روش باعث میشود که کودکان کجنگاوبه دنبال اطلاعات ناسالم و گمراه کننده نباشند. نشریات الکترونیکی فعال در برنامه های آموزشی کودکان یاحتی مقاطع بالاتر میتواند نقش سازنده ایفا کنند. این نشریات میتوانند فهرستی از سایت های آموزشی راد قالب برنامه های آموزنده در اختیار مخاطبین قرار دهند. تا علاوه بر برخورداری از جذابیت های آموزشی بیشتر این راهبرد جنبه عمومی تریابد

۲-۲-۸. تدابیر رسانه-ای

چون بسیاری از والدین و مربیان، اطلاعات زیادی راجع به ضرورت سلامت اینترنت یا ماهیت و میزان خطرات آن ندارند، غالباً نمی-دانند چه چیزی را باید یا نباید انجام دهند. از این-رو یا با این قضیه خودبینانه برخورد می-کنند و هیچ اقدامی در جهت حفاظت از فرزندان خود در اینترنت به عمل نمی-آورند یا این-که با مبالغه-آمیز خواندن خطرات، معتقدند هرزه-نگاری و مرتکبان جنسی در اینترنت، گستردگی و شیوع فراگیر دارند. با این-حال، برنامه-های رسانه عمومی به خودی خود نمی-توانند آموزش جامعی از این موضوعات پیچیده ارائه دهند. آن-ها برای انعکاس پیام-های تا حدودی ساده کارایی دارند. برای مثال، در اواخر دهه ۸۰، در ایالات متحده آمریکا یک برنامه تبلیغاتی بزرگ در راستای آگاه-سازی عموم اعلام می-داشت: «ساعت ده-شب است، آیا می-دانید فرزند شما کجاست؟ به همین ترتیب، یک برنامه مشابه در خصوص سلامت اینترنت می-تواند پیامی این چنین منعکس کند: «فعالیت-های آن-لین امروز فرزند شما چه بوده است؟» یا «شما هم می-توانید یاد بگیرید چگونه از فرزند خود در اینترنت محافظت کنید»؛ یا برای ترغیب مردم به قرار دادن رایانه-ها در قسمت-های عمومی منزل این پیام پخش می-گردد: «آیا به خودتان اجازه می-دهید یک غریبه در اتاق خواب فرزند شما باشد.» (جلالی فراهانی و باقری اصل، ۱۳۸۷: ۱۹-۱۰)

۳- محدودیت-های پیشگیری اجتماعی رشد مدار از جرایم و انحراف-های سایبری

پس از آشنایی با انواع راهکارهای پیشگیرانه اجتماعی رشد مدار سایبری، در ادامه محدودیت-های حاکم بر اجرای موفق آن-ها مورد بررسی قرار می-گیرد. بی-تردید، بررسی آن-ها می-تواند در اتخاذ تصمیم-های واقع-گرایانه و منطقی بسیار راهگشا باشد.

۳-۱: محدودیت-های ناشی از ماهیت تدابیر پیش-گیرانه اجتماعی

با اینکه پیشگیری اجتماعی یکی از کامل ترین الگوهای پیشگیری است، اما باز هم با محدودیت‌ها و نواقصی مواجه است. در این بخش به طور مختصر به نارسایی‌های این حوزه پیشگیری نسبت به جرائم رایانه‌ای اشاره می‌کنیم. همان‌طور که اشاره شد، کارکرد اصلی پیشگیری اجتماعی، تربیت و آموزش است. بنابراین، اگر این خط مشی نسبت به یک مجرم یا بزه دیده بالفعل یا بالقوه کارگر نباشد، باید به دنبال طرق دیگر پیشگیری رفت. اتفاقاً در جرائم رایانه‌ای نمونه‌های این چنین بسیار است. زیرا همان‌طور که گفته شد، کسانی که با فضای تبادل اطلاعات در ارتباط اند، از بهره هوشی نسبتاً بالایی برخوردارند و در حقیقت خود می‌دانند که چه می‌کنند و اگر قبح یا خطرپذیری عملی برایشان مسجل نشود، به راحتی از انجام آنچه منجر به بزهکاری یا بزه‌دیدی می‌شود، سر باز نمی‌زنند.

گروه کوچکی از مجرمان که از بهره هوشی بسیار بالایی برخوردارند و تعدادشان در سراسر جهان بسیار کم است، خطرناک ترین و زیانبارترین جرائم رایانه‌ای را مرتکب می‌شوند و مسلم است که اتخاذ تدابیر پیشگیرانه اجتماعی نسبت به چنین اشخاصی پاسخگو نمی‌باشد، به نظر می‌رسد مهم ترین عاملی که پیشگیری اجتماعی از جرائم رایانه‌ای را با شکست مواجه می‌سازد، امکان ارتکاب این گونه جرائم در خلوت می‌باشد. مسلماً تربیت و آموزش، برای تلقین شخص به خودداری از ارتکاب جرم و نقض نکردن هنجارهاست. اما باید دید این راهکار تا چه اندازه در جلوگیری از ارتکاب جرم در خلوت اشخاص مؤثر است. بسیار دیده شده شخصیت اشخاص در دنیای فیزیکی با فضای تبادل اطلاعات نمودهای کاملاً متفاوتی داشته‌اند.

یکی از نکات بسیار مهمی که باید در خصوص تدابیر پیش-گیرانه اجتماعی مورد توجه قرار داد، این است که به لحاظ اقدامات زیربنایی و اساسی که در دستور کار قرار می-گیرد، نمی-توان انتظار داشت همانند تدابیر پیش-گیرانه وضعی یا ضمانت اجرای کیفری و غیرکیفری، در کوتاه مدت نتایج محسوس و قابل مشاهده‌ای به دست آید. البته این مسأله هیچ-گاه از دیدگاه جرم-شناسان و متخصصان پیش-گیری یک نقطه-ضعف محسوب نمی-شود؛ زیرا این تدابیر زیربنای فکری و شخصیتی بزه-کاران و بزه-دیدگان بالقوه را هدف قرار می-دهند که در صورت تحقق اهداف پیش-بینی شده، جامعه‌ای سالم و متعهد به رعایت هنجارها و ارزش‌های پذیرفته شده به-وجود خواهد آمد. با این حال، بیشتر مسئولان اجرایی چنین دیدگاهی را ندارند. آن-ها می-خواهند در کوتاه مدت آثار مقابله با جرایم را مشاهده

کنند و آن را در کارنامه خود به ثبت برسانند و به همین دلیل، حاضرند هزینه‌های بیشتری در راستای اتخاذ و اجرای انواع تدابیر پیشگیرانه وضعی و ضمانت اجراهای کیفری و غیرکیفری متحمل شوند؛ اما در کوتاه مدت نتایج مقطعی به‌دست آورند. از این‌رو متأسفانه به دلیل وجود چنین تفکری، چندان به سیاست‌های پیشگیرانه اجتماعی بها داده نمی‌شود. (جلالی فراهانی و باقری اصل، ۱۳۸۶: ۱۲۱-۱۵۶)

۳-۲: محدودیت‌های ناشی از فضای سایبر

یکی از مبهم‌ترین موانع طبیعی یا به عبارت بهتر از اجزای جدایی‌ناپذیر فضای سایبر، امکان‌پذیر بودن انجام تمامی فعالیت‌های رایانه‌ای و به‌خصوص شبکه‌ای در خلوت (Privacy) است. خلوت از آن جهت که باعث می‌شود شخص به سرعت بدون مشاهده کسی یا حتی بهتر از آن، بی‌آن‌که کسی اجازه داشته باشد به حریم او تعرض کند، مطابق میل خود عمل کند و این یک مانع برای تدابیر پیشگیرانه اجتماعی محسوب می‌شود. با قبول این‌که وظیفه یا به‌عبارت بهتر رسالت اصلی تدابیر اجتماعی، نهادینه کردن عدم توجه به انگیزه‌های مجرمانه و منحرفانه درونی است، اما نباید از یاد برد که محیط نیز بر غلیان یا فروکش کردن این انگیزه‌ها تأثیر قابل توجهی دارد. در دنیای فیزیکی، بسیاری افراد حتی در جایی که تدابیر پیشگیرانه وضعی وجود ندارد تا فرصت و ابزار ارتکاب جرم را سلب کنند، باز هم به دلیل این‌که در یک محیط بیگانه به سر می‌برند و انواع احتمال‌ها از ذهن آن‌ها عبور می‌کند، کمتر انگیزه‌های درونی آنان بیدار می‌شود. در حالی‌که فضای سایبر این امکان را فراهم آورده که در خصوصی‌ترین و ایمن‌ترین مکان، زمینه‌های ارتکاب شدیدترین ناهنجاری‌ها فراهم گردد، که اگر کسی بتواند انگیزه‌های خود را سرکوب کند و در این فضای بیکران در میان انواع فرصت‌های مغتنم مجرمانه و منحرفانه لغزشی از او سر نزنند، یکی از نمونه‌های بارز خود ساخته سرکوب کننده هوای نفس خواهد بود. (جلالی فراهانی و باقری اصل، ۱۳۸۷: ۱۹-۱۰)

امکان ارتکاب در حریم امن در کنار ناشناس نگه‌داشتن هویت واقعی، باعث شده بسیاری از افراد در فضای سایبر و در دنیای فیزیکی دو چهره یا شخصیت متفاوت از خود بروز دهند. این افراد، به دلایل بسیار در دنیای خارج هیچ‌گاه تمایلات منحرفانه و مجرمانه خود را بروز نمی‌دهند و نزد همگان به عنوان یک چهره معتبر و واجد احترام شناخته می‌شوند. اما زمانی که در خلوت پای رایانه می‌نشینند و به فضای سایبر وارد می‌شوند، انواع تمایلات ناهنجار آن‌ها بیدار می‌شود. نمونه‌های بسیاری مشاهده شده که برای مثال شخصی مربی برجسته یک مدرسه بوده و در طول زندگی خود هیچ خطایی از او سر نزده، اما چون که توانسته در فضای سایبر با یک شخصیت متفاوت ظاهر شود و به زعم خود شخصیت واقعی خود را از دیگران بپوشاند، تمایلات آزارگری یا آزاربینی جنسی او (Sado-Masochism) بیدار شده و تا آن‌جا پیش رفته که در دنیای فیزیکی منجر به مرگش شده است. (جلالی فراهانی و باقری اصل، ۱۳۸۶: ۱۲۱-۱۵۶)

۳-۳: محدودیت‌های ناشی از شکاف نسلی

امروزه استفاده از سیستم‌های رایانه‌ای همانند گذشته در انحصار قشر خاصی نیست و به دلیل فراگیری آن و امکانات بی شماری که فضای سایبر برای کاربری هرچه آسانتر آن فراهم آورده گروه‌ای جوان و نوجوان بیشتر از دیگران جلب شده اند این درحالی است که تدوین کنندگان تدابیر پیشگیرانه اجتماعی با فضای سایبری رابطه عمیقی ندارند و نمیتوانند به اندازه جوانان و نوجوانان به فعالیت‌های شبکه‌ای بپردازند این شکاف دیجیتال میان متولیان پیشگیری و بزه‌کاران و بزه دیدگان باید برطرف شود زیرا در این صورت نمیتوان به تأثیرگذار بودن آنها امیدوار بود چرا که درک متقابل وجود ندارد.

نتیجه گیری

با توجه به مطالب گفته شده و تشریح راهکارهای جرم-شناختی رشدمدار پیشگیری اجتماعی از ناهنجاری-های مجرمانه و منحرفانه سایبر علی رغم محدودیت های حاکم بر موضوع و دشواری راه در یک جمع بندی کلی می توان اقدامات متصور در این زمینه را بشرح ذیل فهرست کرد اقداماتی که در صورت حصول نتیجه آثار مثبت و سازنده آن، به مراتب از تمهیدات پیشگیرانه وضعی و ضمانت اجرای کیفری و غیرکیفری ماندگارتر و امیدوارکننده تر است. برخی از آنها عبارتند از:

۱- ارتقای سطح فرهنگ جامعه، از مهم ترین راه های پیشگیری اجتماعی است که باید در برنامه ریزی بصورتی صحیح و مناسب از آنها بهره برد

۲- شناخت صحیح و واقع-گرایانه-ای از کاربران فضای سایبر در حوزه-های مختلف با توجه به شرایط اجتماعی و فرهنگی جامعه، و وضع هنجارهای اخلاقی صحیح در این زمینه که هدف اصلی آن-ها بهره-برداری مشروع و سودمند از این فضا و دوری جستن از هرگونه جرم، انحراف و در نهایت رفتارهای غیراخلاقی باشد

۳- تبیین و تشریح مطلوب و موثر راهکارهای پیشگیری رشدمدار در میان اجتماع خاص مخاطبان حوزه-های مختلف

۴- بهره گیری از راهکارهای پیشگیرانه وضعی و همچنین ضمانت اجرای کیفری و غیرکیفری در کنار تدابیر پیشگیرانه اجتماعی.

۵- شناخت کلیه خصوصیات محیطی که گمان می رود عامل بزهکاری باشند و اصلاح آنها

در آخر باید به این نکته اشاره کرد که هر یک از قوای سه گانه، خصوصاً قوه مجریه و مقننه، می توانند با اقدامات کارشناسی شده و سنجیده، در حیطه وظایف خود به موضوع پیشگیری اجتماعی از ناهنجاری-های مجرمانه و منحرفانه سایبر کمک نمایند؛ بدین منظور اگر قوانین ضروری و متناسب در این رابطه تصویب گردد و اگر دولت در بخش فرهنگی به اقداماتی دست زند که، موجبات رشد و ارتقای سطح اخلاقی و مذهبی شهروندان را فراهم آورد، بطور قطع و یقین، زشتی و ناهنجاری-های مجرمانه و منحرفانه سایبر در نظر عموم مردم و جامعه مهم جلوه خواهد کرد و مسلماً به دخالت فراگیر نظام کیفری نیازی نخواهد بود.

منابع و مراجع

- [۱] ابراهیمی، شهرام. (۱۳۹۰). جرم شناسی پیشگیری، جلد ۱، چاپ نخست، تهران: میزان
- [۲] جینادی آنجلیز، جرایم سایبر، ترجمه سعید حافظی و عبد الصمد خرم-آبادی، دبیرخانه شورای عالی اطلاع-رسانی. ۱۳۸۳.
- [۳] مهدی فضلی، بررسی مسئولیت- کیفری ارائه دهندگان خدمات اینترنتی، پایان-نامه- دوره کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم-شناسی، دانشگاه تهران، پردیس قم. ۸۵-۱۳۸۴.
- [۴] پورنقدی، بهزاد، (۱۳۸۸)، اخلاق در فناوری اطلاعات و آسیب شناسی اخلاق ارتباطات، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال چهارم- شماره های ۲و۱، ۱۲۱-
- [۵] جلالی فراهانی، امیرحسین، (۱۳۸۴) پیش-گیری وضعی از جرایم سایبر در پرتو موازین حقوق بشر، فصلنامه تخصصی فقه و حقوق، شماره ۶. (۳۰ صفحه - از ۱۳۳ تا ۱۶۲)
- [۶] جلالی فراهانی، امیرحسین ، (۱۳۸۵) حریم داده-های الکترونیکی، مرکز پژوهش-های مجلس شورای اسلامی، شماره ۸۰۶۹، آبان-ماه ۱۳۸۵.
- [۷] جلالی فراهانی، امیر حسین؛ باقری اصل، رضا؛ (۱۳۸۶) پیشگیری اجتماعی از جرائم و انحرافات سایبری، مجلس و راهبرد « - شماره ۵۵ (۳۶ صفحه - از ۱۲۱ تا ۱۵۶)
- [۸] جلالی فراهانی، امیر حسین؛ باقری اصل، رضا؛ (۱۳۸۷) پیشگیری اجتماعی از جرایم سایبری راهکاری اصلی برای نهادینه سازی اخلاق سایبری، ره آورد نور « - شماره ۲۴ (۱۰ صفحه - از ۱۰ تا ۱۹)
- [۹] حامدی نسب، صادق و حسین حامدی نسب، ۱۳۹۳، آسیب های شبکه های اجتماعی مجازی و راه کار های پیشگیری از آن، همایش ملی مهندسی رایانه و مدیریت فناوری اطلاعات، تهران، شرکت علم و صنعت طلوع فرزین،
- [۱۰] رجبی پور، محمود (۱۳۸۲). راهبردهای پیشگیری از جرم، فصلنامه دانش انتظامی، سال پنجم، شماره سوم.
- [۱۱] محمدنسل، غلامرضا (الف ۱۳۸۷)- پلیس و سیاست پیشگیری از جرم تهران انتشارات تحقیقات کاربردی پلیس پیشگیری ناجا
- [۱۲] نجفی ابرندآبادی، علی حسین، تقریرات درس جرم-شناسی (پیشگیری)، تنظیمی مهدی سیدزاده، مجتمع آموزش عالی قم، دوره کارشناسی ارشد، نیم سال دوم تحصیلی ۲۸، ۱۳۸۱.
- [۱۳] نیازپور، امیرحسین، پیشگیری از بزه-کاری در قانون اساسی و لایحه پیشگیری از وقوع جرم، مجله حقوقی دادگستری، سال ۷۶، شماره ۴۵، وره جدید، زمستان ۱۳۸۲